

Державне регулювання позашкільної освіти в умовах модернізації освітньої системи в Україні

Païca HAUMENKO,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу державного управління та аналізу державної політики Національної академії державного управління при Президентіві України

Процес реформування системи освіти в Україні зумовлює необхідність переходу до якісно нового стану всіх її складових, зокрема позашкільної, і потребує удосконалення державного регулювання цієї галузі. Першочергового значення набувають питання розроблення державної стратегії розвитку й збереження мережі позашкільних навчальних закладів (далі – ПНЗ) різних типів, запровадження сучасних технологій організації навчально-виховного процесу, його науково-методичного та інформаційного забезпечення. Ці завдання стають особливо актуальними в умовах інтеграції України у європейський освітній простір і потребують докорінного перегляду методологічних підходів до проблеми професіоналізації державного регулювання подальшого розвитку та модернізації позашкільної освіти.

Вибір стратегії розвитку позашкільної освіти визначається такими чинниками: державними і соціальними запитами, інтересами суспільства, його груп і окремих громадян. З огляду на ринкові умови, процеси модернізації та інформатизації суспільства особливої цінності набувають уміння особистості швидко змінювати стратегію діяльності, здобувати нові професії та кваліфікації, адаптуватися до видозмін соціальних ролей. У зв'язку з цим головною виховною проблемою на сьогодні є розвиток творчої особистості з інноваційним мисленням та практичною спрямованістю діяльності.

Аналіз найновіших досліджень і публікацій свідчить, що питання побудови системи державного регулювання позашкільної освіти України стали предметом наукового дослідження порівняно недавно. Систематизація результатів наукових досліджень, що стосуються питань становлення та розвитку позашкільної освіти (Л.Березівська, В.Берека, О.Биковська, С.Букреєва, В.Вербицький,

Г.Пустовіт, Т.Сущенко, Н.Харінко, Т.Цвірова, А.Шепилова та ін.), сучасних підходів до організації додаткової освіти (В.Горський, А.Журкін, А.Золотарьова, М.Коваль, В.Лешер, О.Фоміна, А.Щетиніна та ін.), дає змогу зробити висновок, що в основному науковці зосереджують увагу на загальних питаннях вивчення досвіду організації змісту навчально-виховної діяльності в позашкільних установах та вирішенні завдань активізації їх виховного потенціалу. Однак проблема державного регулювання позашкільної освіти у згаданих вище дослідженнях не розглядалася.

Отже, метою статті є обґрунтування концептуальних підходів до вдосконалення державного регулювання позашкільної освіти в умовах модернізації освітньої системи та розвитку демократії в Україні, що передбачає: збереження його потенціалу і пріоритетних напрямів діяльності та нове змістове наповнення вільного часу учнівської молоді як важливого чинника формування її ціннісних орієнтацій і соціальної компетентності.

В Україні законодавчою основою забезпечення права кожного громадянина на здобуття позашкільної освіти є Конституція України. Зокрема, у ст. 53 Конституції передбачено доступність позашкільної освіти, її розвиток, закріплено такі поняття, як «позашкільна освіта», «позашкільний навчальний заклад».

Відповідно до Конституції України Верховною Радою України визначається державна політика в галузі освіти, яку здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. З метою забезпечення єдиної освітньої політики згідно із законодавством встановлюється державний контроль за діяльністю освітніх закладів незалежно від форм власності. Він здійснюється управліннями освіти центральних і місцевих органів виконавчої влади та Державною інспекцією закладів освіти при Міністерстві освіти і науки України.

Державну політику в галузі позашкільної освіти та стратегічні напрями її розвитку визначено у таких документах, як Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI

століття»), Закон України «Про позашкільну освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Положення про позашкільний навчальний заклад, Національна доктрина розвитку освіти.

Так, у ст. 29, 38, 39 Закону України «Про освіту» визначено структуру освіти України і позашкільну освіту як її складову, а також основні принципи її надання [1]. Правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади позашкільної освіти визначено в Законі України «Про позашкільну освіту» [2]. У Концепції позашкільної освіти та виховання, затвердженій рішенням колегії Міністерства освіти України від 25.12.1996 р. №16/3–8 [3], з'ясовуються сутність, мета, завдання позашкільної освіти та виховання у цілісній системі освіти України.

У 2007 році Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію розвитку освіти в Україні, в якій визначено загальну філософію освіти, її пріоритети, принципи, основні напрями і механізми розвитку на найближчі роки. Одним із важливих концептуальних положень цього документа є теза про необхідність забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Водночас в умовах реформування системи позашкільної освіти особливо гостро стоїть питання про подальший розвиток мережі ПНЗ, центрів науково-технічної творчості, оскільки впродовж останніх десятиліть в Україні відбувалося не виправдане згортання значної кількості державних проектів і програм розвитку позашкільної освіти, закриття окремих позашкільних навчальних закладів, розширення сфери платних освітніх послуг.

Протягом першого десятиліття незалежності України спостерігалось стійке скорочення контингенту учнів, вихованців, слухачів центрів, станцій та клубів технічної творчості – на 35,5%, станцій юних натуралістів – на 16%, гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку – на 13,7%, дитячих флотилій – на 39,3%, дитячо-юнацьких клубів фізичної підготовки – на 57,7 %, центрів патріотичного виховання молоді – на 20%.

Станом на сьогоднішній день увага держави і суспільства до системи позашкільної освіти, безумовно, зросла, проте ця важлива ланка освітньої системи має ще багато проблем, які потребують розв'язання на державному рівні. А саме: послідовна реалізація центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади вимог державної політики щодо збереження мережі ПНЗ державної і комунальної форм власності та створення умов для творчого, інтелектуального і духовного розвитку особистості; створення науково обґрунтованої єдиної державної статистики щодо розвитку позашкільної освіти; усунення порушень прав дитини щодо вільного доступу до якісної освіти та безоплатного навчання за інтересами, особливо в сільській місцевості; створення міжвідомчого координаційного органу регулювання розвитку системи позашкільної освіти та належної системи

прогнозування її інноваційного розвитку; максимальне використання потенціалу виховних можливостей загальноосвітніх навчальних закладів в охопленні дітей позашкільною освітою, відкриття на їх базі філій ПНЗ, створення навчально-виховних комплексів, нормативно-правове забезпечення цієї діяльності; забезпечення відповідності якості освітніх послуг ПНЗ сучасним вимогам; створення загальнодержавної цільової програми кадрового забезпечення навчальних закладів системи позашкільної освіти компетентними спеціалістами; підвищення рівня професійної компетентності спеціалістів управлінь освіти, органів місцевого самоврядування у галузі позашкільної освіти; швидке здійснення переходу до громадсько-державного управління розвитком позашкільної освіти, створення опікунських рад, інших державно-громадських та громадських організацій за різними напрямками позашкільної діяльності дітей і молоді.

Зазначені питання неодноразово порушувалися на колегіях Міністерства освіти і науки України, міжвідомчих засіданнях, були предметом обговорення на «круглих столах» Асоціації позашкільних навчальних закладів України, Верховної Ради України, Ради директорів при Кабінеті Міністрів України, предметом дискусій на брифінгах, висвітлювалися на сторінках фахових періодичних видань.

Результатом цих обговорень стало обґрунтування робочою групою при Міністерстві освіти і науки України необхідності розроблення Концепції Державної цільової програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2009 р. №1260-р [4]. Це дуже важливий крок держави у підтримці подальшого розвитку позашкільної освіти.

Необхідність переосмислення сутності, мети, завдань позашкільної освіти і виховання зумовлена насамперед інтеграцією України у європейський освітній простір, зміною освітніх стандартів відповідно до умов Болонського процесу; особливостями адаптації громадян, зокрема дітей та молоді, до умов ринкової економіки (міграційні процеси сімей з метою поліпшення свого матеріального стану); послабленням уваги сім'ї до виховання підростаючого покоління, загостренням проблеми бездоглядності дітей; неналежним рівнем патріотичного виховання, національної самосвідомості дітей, учнівської та студентської молоді; потребою в залученні молодих людей до участі у громадсько-політичному житті країни, в становленні моральних, культурних та духовних цінностей молоді; зниженням показників здоров'я дітей, учнівської, студентської молоді та юнаків призовного віку.

У 2008 році закінчився термін дії Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р. №378 [5]. Завдяки її реалізації в системі позашкільної освіти окреслилися такі позитивні тенденції: вживаються

заходи щодо збереження мережі ПНЗ; поглиблюється процес інтеграції позашкільної освіти у єдиний освітній простір; здійснюється оновлення змісту, методики і технологій позашкільної освітньої діяльності; вдосконалюється нормативне, програмно-методичне та інформаційне забезпечення; розвивається міжнародне співробітництво; зміцнюються зв'язки з наукою, вищою освітою тощо.

Однією з нагальних проблем функціонування системи ПНЗ різних типів та форм підпорядкування є пошук ефективних механізмів модернізації державного регулювання розвитку позашкільної освіти. У Проекті Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» однією з причин неефективності механізму державного фінансування системи освіти названо недосконалість норм бюджетного фінансування позашкільних закладів.

Для подальшої реалізації державної політики у сфері позашкільної освіти на часі – розроблення Державної цільової програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року (далі – Програма). Робоча група з розроблення Програми вже внесла певні конструктивні пропозиції, які перебувають на стадії публічного обговорення.

Мета Програми полягає у модернізації позашкільної освіти шляхом створення умов і вдосконалення механізмів регулювання її сталого розвитку. Основними завданнями Програми є:

- вдосконалення механізмів державного регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні;
- визначення стратегії державної політики щодо розвитку позашкільної освіти й підвищення її якості;
- збереження потенціалу та пріоритетних напрямів розвитку позашкільної освіти на основі відродження кращих традицій позашкільного навчання і виховання, їх науково-методичне забезпечення;
- розроблення нових технологій і програм інтеграції позашкільної освіти в інші ланки неперервної освіти України;
- визначення шляхів удосконалення навчально-виховної діяльності ПНЗ різних типів і форм підпорядкування щодо виховання життєвої компетентності, підготовки учнів, вихованців, слухачів до практичної діяльності;
- розроблення нових напрямів роботи з пошуку, виявлення, розвитку й підтримки обдарованої молоді засобами позашкільної освіти;
- удосконалення роботи з дітьми і молоддю за такими суспільно значущими напрямами, як науково-технічний, військово-патріотичний та соціально-реабілітаційний;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері позашкільної освіти та організації вільного часу молоді.

Реалізація державної політики щодо вдосконалення й розвитку системи позашкільної освіти

може здійснюватися двома шляхами. *Перший* – це збереження обсягів бюджетного фінансування, що дасть змогу вдосконалити навчально-виховну та нормативно-правову базу з питань розвитку системи позашкільної освіти та розробити й науково обґрунтувати механізми її реалізації. *Другий* – це опрацювання порядку фінансування позашкільних навчальних закладів, зокрема шляхом міжбюджетних трансферів, що суттєво поліпшить матеріально-технічну, науково-дослідну та експериментальну базу позашкільних навчальних закладів. Визначення окремих рядком обсягу коштів фінансового та матеріально-технічного забезпечення ПНЗ у Бюджетному кодексі України дасть змогу передбачити величину бюджетного фінансування Довгострокової програми розвитку позашкільної освіти.

Виконання Програми буде здійснюватися за такими напрямами:

- вдосконалення нормативно-правової бази щодо підтримки розвитку системи позашкільної освіти;
- збереження та розширення мережі ПНЗ, створення нових та вдосконалення наявних напрямів їх творчої діяльності;
- забезпечення рівного доступу дітей різних категорій і соціальних верств населення до отримання якісної позашкільної освіти;
- створення сприятливого розвивального середовища для розкриття творчого потенціалу дітей-інвалідів та дітей з особливими потребами;
- розширення системи підготовки (перепідготовки) педагогічних кадрів, що працюють у системі позашкільної освіти;
- вдосконалення науково-методичної бази позашкільної освіти, видання сучасних підручників, посібників, розроблення технічних засобів навчання, навчальних програм спецкурсів, спрямованих на розвиток творчих здібностей і компетентностей дітей та молоді;
- використання міжнародного досвіду роботи з дітьми та молоддю у сфері організації позашкільної освіти та їх вільного часу.

Програму планується виконати двома етапами. На першому етапі (2010–2011 роки) передбачається:

- розроблення загальної стратегії подальшого розвитку державної системи позашкільної освіти, директивних та нормативних актів, які забезпечуватимуть умови діяльності і розвитку ПНЗ різних типів та форм підпорядкування;
- розроблення перспективного плану програмно-методичного забезпечення позашкільного освітньо-виховного процесу;
- розроблення і наукове обґрунтування шляхів упровадження інноваційних педагогічних технологій, педагогічного проектування, спрямованих на створення сучасних моделей ПНЗ різних типів та форм підпорядкування;
- розроблення нових напрямів позашкільної освіти, їх обґрунтування та науково-методичне забезпечення;

- розроблення програм діяльності зацікавлених державних і громадських організацій з актуальних питань розвитку позашкільної освіти та вдосконалення діяльності ПНЗ різних типів і форм підпорядкування;

- узагальнення і поширення кращого досвіду педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів;

- розроблення тематики щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем позашкільної освіти;

- проведення Всеукраїнського конкурсу авторських програм педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, спрямованих на введення до навчальних програм вищих педагогічних навчальних закладів обов'язкового курсу з питань методики та організації роботи з обдарованою молоддю;

- проведення моніторингу всеукраїнських та регіональних проектів і програм з удосконалення позашкільної освіти;

- проведення педагогічної експертизи змісту, технологій і результатів усеукраїнських олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів, фестивалів та участі обдарованої молоді в міжнародних інтелектуальних і творчих заходах.

На другому етапі (2011–2014 роки) передбачається:

- організація і проведення науково-практичних конференцій, семінарів, конкурсів, засідань «круглого столу» з питань позашкільного навчання і виховання;

- систематичне висвітлення у засобах масової інформації досягнень позашкільної освіти з різних напрямів творчої діяльності;

- узагальнення і популяризація кращого досвіду педагогічних колективів, науково-педагогічних та інших працівників ПНЗ;

- сприяння створенню дитячих і молодіжних навчально-пізнавальних теле- та радіопрограм;

- підготовка і видання навчальної, науково-методичної літератури з питань позашкільної освіти та діяльності ПНЗ.

Виконання Програми дасть змогу:

- створити умови для подальшого розвитку позашкільної освіти в Україні та впровадження заходів щодо збереження й оптимізації мережі ПНЗ різних типів і форм підпорядкування, зміцнення їх матеріально-технічної бази, адаптації до роботи в нових економічних умовах;

- підвищити рівень програмного, науково-методичного та інформаційного забезпечення педагогічних колективів ПНЗ;

- підвищити рівень професійної компетентності педагогів та інших працівників ПНЗ у визначенні методів, форм, засобів, технологій навчання і виховання;

- консолідувати зусилля центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, різних установ та

організацій з метою надання якісної позашкільної освіти дітям і молоді;

- розробити міжгалузеву програму підготовки спеціалістів для ПНЗ;

- розробити регіональні та міжрегіональні програми, створити творчі лабораторії, експериментальні майданчики.

Окремої уваги заслуговує питання про підвищення якості підготовки керівників позашкільної освіти всіх рівнів, розроблення технологій координації їхньої роботи і моніторингу діяльності державних структур управління позашкільною освітою. Демократичному суспільству потрібні політично свідомі, професійно компетентні керівники. Зміни підходів до формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, зокрема й для управління позашкільною освітою з питань інноваційної діяльності (менеджменту, маркетингу, трансферу технологій, фінансів, комерціалізації), потребують також створення єдиного наукового та навчально-методичного механізму підготовки керівників з метою здійснення інноваційної діяльності у позашкільних навчальних закладах.

Література

1. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Закон України про позашкільну освіту // Освіта України: нормат.-прав. документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Концепція позашкільної освіти та виховання // Позашкільні заклади України. Книга керівника позашкільного навчального закладу. Нормативно-правові документи. – Х.: Торсінг плюс, 2006. – С. 91–99.
4. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2009 року №1260-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/component/>.
5. Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 28 березня 2002 р. №378 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/3000.

Анотації

Раїса НАУМЕНКО
Державне регулювання позашкільної освіти в умовах модернізації освітньої системи в Україні

У статті на основі вивчення та узагальнення нормативних документів і практичного досвіду розкрито необхідність удосконалення державного регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні. Аналіз практики функціонування мережі позашкільних закладів в умовах демократизації суспільних процесів дав змогу

виокремити актуальні проблеми, які мають визначати державну стратегію регулювання розвитку позашкільної освіти, спрямовану на її поліпшення.

Ключові слова: позашкільна освіта, реформування позашкільної освіти, державне регулювання.

Раїса НАУМЕНКО

Государственное регулирование внешкольного образования в условиях модернизации образовательной системы в Украине

В статье на основе изучения и обобщения нормативных документов и практического опыта раскрыта необходимость усовершенствования государственного регулирования развития внешкольного образования в Украине. Анализ практики функционирования сети внешкольных учреждений в условиях демократизации общественных процессов позволил выделить актуальные проблемы, которые должны определять государственную стратегию регулирования развития внешкольного образования, направленную на его улучшение.

Ключевые слова: внешкольное образование, реформирование внешкольного образования, государственное регулирование.

Rayisa NAUMENKO

The state regulation of extracurricular education in the modernization conditions of educational system in Ukraine

The problem of the need to improve the state regulation of extracurricular education in Ukraine based on research and generalization of legal documents and practical experience is considered in the article. The analysis of the functioning of extracurricular institutions network in a democratization of social processes allowed to allocate a number of topical issues that have to determine the state regulation strategy of extracurricular education development, aimed at its improvement.

Key words: extracurricular education, reform of extracurricular education, state regulation

Роль позашкільної освіти в оптимізації процесу формування у старшокласників потреби в навчанні впродовж усього життя

Луїза КОВБАСЕНКО,

старший науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, заслужений працівник народної освіти України

Нині в Україні першочергового значення набуває розроблення стратегії розвитку позашкільної освіти як повноправного інституту в системі неперервної освіти. Дослідження теоретичних основ позашкільної педагогіки сприяли активізації вивчення особливостей, закономірностей, специфіки впливу позашкільної діяльності на інтелектуальний і творчий розвиток учнів. Актуальним залишається визначення місця позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі, співвідношень її з іншими ланками освіти та перспектив діяльності позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг. І найголовнішим є питання про те, якими мають бути пріоритетні ідеї та зміст позашкільної освіти і, зокрема, виховання особистості в її умовах.

Відповідно до державної політики, концептуальні основи моделювання навчання, виховання та розвитку особистості впродовж усього життя були закладені ще в середині 1990-х років у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). Саме цією програмою були передбачені принципи безперервності, наступності, інтеграції у розвитку всіх складових неперервної освіти.

Позашкільна освіта у цей час вперше набула статусу невід'ємної ланки освіти України, що було закріплено Законом України «Про освіту» (1991 р.) [1], а потім Концепцією позашкільної освіти та виховання (1996 р.) [2] і Законом України «Про позашкільну освіту» (2000 р.) [3].

У 2001 році Кабінет Міністрів України затвердив нове Положення про позашкільний навчальний